

Laudatio

's Winters leefde ze als een mol, diep begraven in haar kantoor, spittend in landkaarten en manuscripten.

Zo luidt de openingszin van de verbluffende, sensuele roman *Beer* van de in 1985 gestorven Canadese schrijfster Marian Engel. Die roman gaat over een verstofte bibliothecaris die aan een bureau, tussen de documenten, in eenzaamheid haar dagen slijt. Tot ze voor een opdracht op pad wordt gestuurd naar een zo goed als onbewoond Canadees eiland, waar ze opbloeit en merkt dat ze behalve een geest ook nog een lichaam heeft. Ze dankt die ontdekking vooral aan de intieme omgang met een beer, een harig beest met een warme, geurige pels en scherpe, gevaarlijke klauwen.

In een online toelichting op haar vertaling van dit boek schrijft Barbara de Lange dat het lijkt te gaan om een vlotte, laagdrempelige vertelling. 'Je wordt het verhaal in getrokken,' schrijft ze, 'mee naar een eiland buiten de tijd, met een prachtig landhuis en een beer.' Maar die eenvoud is schijn. Als vertaler van de 22 korte hoofdstukken, die in 1976 voor het eerst in druk verschenen, moet je wel degelijk op je hoede zijn. 'Het verhaal is niet clichématig,' schrijft De Lange, 'en de zinnen zijn dat ook niet'. Stijl en inhoud sluiten op elkaar aan, en als je daar als vertaler geen rekening mee houdt, bestaat het gevaar dat je de stijl geweld aandoet. Om dat te illustreren vergelijkt De Lange haar vertaling van de eerste zin van *Beer* onder andere met de Franse vertaling. Die luidt, omgezet in het Nederlands:

's Winters begroef ze zich als een mol in haar kantoor, te midden van kaarten en manuscripten.

Sec, zakelijk. Door de vereenvoudiging van de syntaxis mist de Franse vertaling de schwung van het Engelse origineel.

Versimpeling, vervlakking – dingen die voor een vertaler verleidelijk kunnen zijn, maar De Lange zul je er niet op betrappen. De zorg voor wat er staat tekent haar denk- en werkwijze, die even filosofisch als ontvankelijk en inventief is, en van een onvoorstelbare kracht getuigt. Met scherpe, beschouwende blik haalt Barbara de Lange in weerbarstige zinnen vanaf de bodem van de tekst de maximale lading aan betekenis naar boven. En de lezer merkt er niets van dat ze daar moeite voor heeft moeten doen. Ze heeft een gevoelige antenne voor zinsbouw, woordkeuze, zelfs voor de klank van afzonderlijke woorden, juist in proza waarvan Flaubert zei, met een compliment aan zichzelf, dat het bij de allerbeste schrijvers vanzelf in poëzie verandert. De Langes Nederlands is om verliefd op te worden, een waar genot om te lezen.

Barbara de Lange studeerde wijsbegeerte en kunstgeschiedenis, was redactielid van het vertaaltijdschrift *Filter*, is docent aan de Vertalersvakschool en is regelmatig mentor voor beginnend vertaaltalent. Zij was het die Donna Tartts *De verborgen geschiedenis* in het Nederlands vertaalde, en zo bijdroeg aan het enorme verkoopsucces van die literaire hit. Ze vertaalde verder werk van onder meer

Margaret Atwood, D.H. Lawrence, Michael Ondaatje, Anne Tyler, Bette Howland, Elizabeth Strout, Ann Quin, Mary Austin en Shirley Hazzard. En die opsomming is verre van uitputtend.

Ondanks de tendens bij de Nederlandse jeugd om Engelse boeken bij voorkeur in het origineel te lezen, is Engels nog steeds de taal waaruit in Nederland het meest wordt vertaald. Je zou dus denken dat geen belangrijke titel onze uitgevers ontgaat en het voor een vertaler uit het Engels niet de moeite loont om zelf nog op zoek te gaan naar vergeten of veronachtzaamde schrijvers. Niets is minder waar. En als iemand dat heeft aangetoond, dan is het Barbara de Lange. Zo bleek veel werk van Virginia Woolf nooit in het Nederlands te zijn vertaald, en als een ware ambassadeur ging De Lange aan de slag om dat hiaat op te vullen.

Het was haar initiatief om het oeuvre van Woolf in het Nederlands te completeren, en zo heeft ze van deze modern-klassieke auteur, die tot voor kort in het Nederlands vaker werd aangehaald dan daadwerkelijk gelezen, een contemporaine stem in het literaire veld gemaakt. Ze had al veel belangstelling voor het modernisme, en verdiepte zich verder in de schrijvers die Woolf hebben beïnvloed en gevormd, zoals Marcel Proust en diens schepping van de (spontane) herinnering in de *Recherche*, of Tolstoj, bij de vertaling van wiens werk Woolf betrokken was en van wie ze de essayistische inslag in *Oorlog en vrede* inspirerend vond. Het zijn vele uren die De Lange investeerde in het fundament van haar vertalingen. Zoals alle fundamenteën blijven die onzichtbaar als het gebouw dat erop verrijst eenmaal stevig staat.

In haar nawoord bij *De jaren* legde De Lange de nadruk op de stijl van Woolf. Het is een openbaring om te lezen hoe telkens weer de woordkeuze, de zinsbouw en de interpunctie van deze schrijfster tot bewust nagestreefde effecten leiden, bijvoorbeeld in de volgende zin, waar het haperen van een automotor door het haperen van de zin wordt opgeroepen: ‘Heel langzaam – want de motor leek te haperen, te starten en te stoppen en weer te starten – reden ze weg.’

Al vertalend viel het De Lange op dat er zoveel veel puntkomma’s in deze omvangrijke roman staan, maar liefst 2188 puntkomma’s op 130.000 woorden. Nieuwsgierig geworden naar de frequentie van dat leesteken in eerder gemaakte romanvertalingen, waarvan ze het bestand nog op haar computer had staan, ontdekte ze dat het er in *De jaren* ongeveer tien keer zoveel waren. Al die puntkomma’s heeft ze gewogen, schrijft ze, bij elke leesteken stelde ze zich een aantal vragen: ‘Werkt de puntkomma in het Nederlands zoals bedoeld? Ontstaat er geen averechts effect; wordt het ritme niet te staccato? Is er in wezen sprake van een opsomming en moet er in het Nederlands dus een komma komen te staan? Of misschien wel een gedachtestreepje?’ Het mag een wonder heten dat ze niet alleen deze vertaling, maar ook ander proza van Woolf heeft weten te voltooien, en hoe! Oorspronkelijk en muzikaal, gaaf en zintuiglijk, cerebraal en emotioneel, daarmee recht doend aan het verlangen van de auteur om haar boeken voort te brengen als een componist, met op de notenbalk een gedachte, een observatie, een gebeurtenis onder elkaar, op dezelfde tel.

De jury van de Letterenfonds Vertaalprijs 2023 reikt de prijs uit aan een vertaler die zichzelf nooit op de voorgrond plaatst, noch in haar vertalingen, noch in haar inspanningen en activiteiten om het vertalen aan de mens te brengen, maar die met deze uitreiking wel op de voorgrond komt te staan, en terecht. In haar decennia omspannende vertaaloeuvre heeft Barbara de Lange het allerhoogste niveau gehaald, ze raakt aan de perfectie. We nemen onze hoed af, en buigen, en hopen door haar en met haar nog veel beroemde auteurs te herontdekken, en veronachtzaamde schrijvers in ons hart te sluiten. Barbara de Lange is een baken, een vuurtoren in het literaire landschap.

Deze laudatio werd uitgesproken door Josephine Rijnaarts, mede namens Kim Liebrand en Daniël Rovers, bij de uitreiking van de Nederlands Letterenfonds Vertaalprijs 2023 aan Barbara de Lange op 8 december 2023 in De Rode Hoed in Amsterdam.